

Hrvatski romantičarski putopisi

Jakus, Samanta

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:548890>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-07-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Samanta Jakus

Hrvatski romantičarski putopisi

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Samanta Jakus

Matični broj: 0009063495

Hrvatski romantičarski putopisi

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: prof. dr. sc. Goran Kalogjera

Rijeka, rujan 2015.

SADRŽAJ

1. Uvod	4
2. Književnopovijesni kontekst Nemčićeva i Mažuranićeva stvaranja	5
2.1. Hrvatska književnost 19. st. u europskom kontekstu	6
3. Popularizacija putopisa kao književne vrste	8
4. Kratak pregled biografskih podataka A. Nemčića i M. Mažuranića	9
5. Struktura putopisa	10
6. Bitna uloga predgovora	11
7. Razlozi kretanja na put i smjer putovanja	12
8. Razlike u stilovima.....	14
9. Prijevozna sredstva i prepreke na putu.	16
10. Putopisci kao dobri gurmani	18
11. Žene su česti mamac za putopisce	20
12. Reljefne posebnosti putopisā	22
13. Metropole - omiljena odredišta putopisaca.....	24
14. Narativne/ lirske interpolacije u glavni tekst	26
15. Način na koji nas doživljavaju stranci	27
16. Zaključak.....	29
17. Sažetak, ključne riječi	30
18. Izvori i literatura.....	31

1. Uvod

Ovaj rad najvećim je dijelom strukturiran na način da se bavi usporedbom dvaju hrvatskih romantičarskih putopisa. Riječ je o putopisima Antuna Nemčića *Putositnice* i Matije Mažuranića *Pogled u Bosnu*. U prvom dijelu rada dat je kratak pregled i odlike razdoblja u kojem su djelovali obojica putopisca. Riječ je o vrlo dinamičnom razdoblju i u političkom i u društvenom smislu. Nakon toga pokušali smo smjestiti tadašnju hrvatsku književnost u nešto širi kontekst kako bismo mogli vidjeti koliko kasnimo za svjetskim dostignućima. Naša književnost toga razdoblja imala je veliku utilitarnu funkciju, tj. njome su se htjele promovirati određene političke ideje. To je razdoblje *procvata* putopisa kao književnog žanra u hrvatskoj književnosti. Ti su putopisci utrli put svim nadolazećim hrvatskim putopiscima. Riječ je o stilski vrlo različitim putopisima, no unatoč tome oba su uspjela ostaviti traga u hrvatskoj književnosti. Potom je dat kratak pregled biografija autora putopisa. Riječ je o nevelikim opusima, no vrlo specifičnim i zanimljivima. Ostatak rada uglavnom analizira neke od odrednica koje su karakteristične i za jedan i za drugi putopis. Tako je uspoređena struktura putopisa s time da je posebna pozornost usmjerena na funkciju predgovora. Oba su putopisca ozbiljno shvatila ulogu predgovora, u njima najavljuju svoje djelo, govore razloge njegova nastanka, posvetu, mjesto, vrijeme nastanka i dr. Na takav način već na samom početku predstavljaju svoj putopis. Iako se putopisi u mnogočemu razlikuju, oni imaju i sličnosti. Oba putopisca nailaze na prepreke tijekom putovanja. Pokazali su se vrlo upornima i spremnima da ih savladaju. Također zajednička im je preokupacija oko prijevoznih sredstava koja koriste, ženskog spola, specijaliteta koja iskušavaju i dr. Pokazali su kako svi putopisci dijele slične dvojbe, strahove i razmišljanja. U radu pokušali smo istaknuti reljefne posebnosti prostora kojim se kreću, njihova urbana središta i primamljivih ponuda. Na samom kraju istaknuli smo način na koji su naši putopisci bili doživljeni u tuđim zemljama.

2. Književnopovijesni kontekst Nemčićeva i Mažuranićeva stvaranja

Antun Nemčić (1813. – 1849.) i Matija Mažuranić (1817. – 1881.) pojavljuju se u vrlo bujnom i složenom razdoblju. Riječ je o početku 19. st. kada su hrvatski prostori teritorijalno i politički rascjepkani između različitih stranih vladara. Provođi se jaka germanizacija i mađarizacija, a samim time i nametanje tih dvaju jezika u sve institucije. Stanovništvo nema jednog zajedničkog jezika, već se služi različitim narječjima: štokavskim, kajkavskim ili čakavskim. Takva situacija potvrđuje kako hrvatski narod nije imao jedan zajednički jezik, ali niti razvijenu svijest o važnosti konstituiranja hrvatske nacije i zajedničkog jezika (Šicel 1997: 34). Upravo su zbog toga strani okupatori držali stanovništvo u kulturnoj zaostalosti i onemogućavali im napredak. Taj su ozbiljni problem prepoznali mladi ilirci s Ljudevitom Gajem na čelu i odlučili se vrlo aktivno uključiti u društveni i politički život s jednim glavnim ciljem, a to je ujedinjenje hrvatskih zemalja. Književnost u razdoblju ilirskog pokreta¹ poprima pojačanu društvenu zadaću te postaje najpogodnije sredstvo za buđenje nacionalne svijesti i pozivanja na zajedništvo (javlja se veliki broj programskih tekstova, književna kritika je naročito zastupljena, časopisi, budnice, davorije...). Mladi ilirci istaknuli su se svojim obrazovanjem, intelektom te poznavanjem velikog broja jezika. Najpoznatiji predstavnici uz Ljudevita Gaja jesu: Ivan Mažuranić, Vjekoslav Babukić, Petar Preradović, Antun Nemčić, Matija Mažuranić i dr. Vlaho Bukovac na zastoru Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu prikazao je ilirce kao zrele ljude, no najstariji među njima bio je Ljudevit Gaj koji je tada imao svega 29 godina. Iako se Ljudevitu Gaju zamjeralo da je književnost držao sredstvom za postizanje političkih ciljeva, valja istaknuti njegovo zalaganje za pokretanje prvih hrvatskih novina *Novine horvatske* s kulturnim dodatkom *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*. Taj će kulturni dodatak postati

¹ Ilirski pokret pojavljuje se unutar hrvatskoga narodnoga preporoda kao specifičnost hrvatskih zemalja, a trajao je od 1830. - 1843.

zanimljivijim nego same novine koje su se podvrgavale cenzuri iz razloga što je Lj. Gaju bilo izričito zabranjeno u njima objavljivati članke s političkim idejama. Tako će *Danica* (koja nije bila podvrgnuta cenzuri) postati središnje mjesto raznih političkih misli koje su uvijek bile vješto prikrivene književnim ruhom. Veliki je broj iliraca u njoj objavljivao svoje radove. Matija Mažuranić u prvom je broju *Danice* objavio svoj putopis *Pogled u Bosnu*, a kasnije će Antun Nemčić objaviti trinaest svojih radova od toga jedanaest pjesama i dvije publicističke radnje. Nemčić je bio jedan od najistaknutijih iliraca iz provincije što potvrđuje kako je Lj. Gaj imao veliki broj suradnika na čitavom hrvatskom području. Time je htio povezati razjedinjena hrvatska područja što je ujedno bio njegov glavni politički cilj (Markusi 2009: 8). O tome koliko je Nemčićevo stvaralaštvo bilo cijenjeno potvrđuje činjenica kako su njegovi stihovi čak šest puta poslužili kao *moto* na naslovnoj stranici *Danice*. Time je potvrdio svoju književnu kvalitetu. A. Nemčić nije *ilirskim zanosom udarao u velik bubanj* (Selaković 1970: 275) kao što to nije činio ni Matija Mažuranić, ali su svojom originalnošću jedan kao *ilirski humorist*, drugi kao *ilirski picaro* zaslužni za pojavu nove književne vrste u hrvatskoj književnosti – putopisa.

2.1. Hrvatska književnost 19. st. u europskom kontekstu

Razdoblje hrvatskog romantizma u kojem nastaju putopisi A. Nemčića i M. Mažuranića ne poprima dosege europskog romantizma upravo zbog specifične ekonomske i društvene situacije. To nije spriječavalo ilirce da budu u toku s idejama i dostignućima europskog romantizma koji je tada već bio u punom zamahu. Njemački i francuski romantizam nastaje kao otpor klasicizmu, dok se hrvatska književnost iz toga razdoblja oslanja na razdoblje prosvjetiteljstva koje mu je prethodilo. Veliki broj iliraca studiranjem u inozemstvu upoznaje romantičarske ideje koje barem djelomično uspjevaju primijeniti na svoje stvaralaštvo (osjećajnost, maštovitost, čulstvo...). U razdoblju hrvatskog romantizma ipak je prevladao oslonac na svjetsku

književnost (A. S. Puškin, M. Ljermontov, G. G. Byron, L. Sterne). Pitanje *orijentalizma, individulizma i osjećajnosti* različito percipira zapadnoeuropska književnost od naše. Tako *orijentalizam*² za zapadnoeuropsku književnost označava egzotičnost, tajanstvenost, uzbudljivost, čežnju za istokom kao neistraženim područjem u kojeg često pribrajaju i nas. Istok u percepciji naših pisaca predstavlja strah, netrpeljivost, odbojnost, mržnju što je posljedica dugogodišnjih borba s Osmanlijama i njihovim nemilosrdnim nasrtajima na naš narod. S takvim gledištem istoka odlazi na put i Matija Mažuranić koji se neće uvijek osjećati dobrodošao na tom području, naprotiv u njemu će stalno tinjati doza straha i opreznosti. Upravo zbog sve većeg interesa naroda za upoznavanjem drugih naroda i područja u novije vrijeme razvija se posebna disciplina *imagologija*. Njezin glavni predmet proučavanja je način na koji pojedini narodi stvaraju sliku jedni o drugima. Također pitanje individualizma neće biti shvaćen na jednak način. Dok su europski romantičari zaokupljeni bijegom u vlastitu maštu i bavljenjem samim sobom, hrvatski su pisci toga doba individualne osobnosti trebali usmjeriti grupnim ciljevima, tj. stavljanju naglaska na kolektiv, a nikako ne na vlastite interese. S pitanjem individualnosti usko su povezani dominantni osjećajni aspekti. Tako je zapadnoeuropska romantika bila zasićena melankolijom, pesimizmom, hipersenzibilnošću dok je za pisce ilirskog doba sreća kolektiva značila vlastitu sreću. Hrvatski romantičari osluškivali su strane utjecaje s namjerom da i hrvatski narod bude dio velike europske zajednice.

² Davor Dukić bavi se vrlo detaljno temom osmanizma u hrvatskoj književnosti u svom djelu *Osmanizam u hrvatskoj književnosti od 15. do sredine 19. st.*

3. Popularizacija putopisa kao književne vrste

Antun Nemčić i Matija Mažuranić odlučili su se okušati u pisanju putopisa. Riječ je o književnoj vrsti koja je do tada u hrvatskoj književnosti bila slabo zastupljena i slabo cijenjena. Njihovi vrhunski ostvaraji doprinijeli su popularizaciji i raznovrsnosti preporodnih književnih vrsta. Riječ je o tzv. *nefikcionalnoj vrsti* (Duda 1998: 7), stoga je ta činjenica najvjerojatnije odbijala čitateljsku publiku da čitaju putopise. Putopisci nemaju namjeru stvarati zamišljene svjetove i likove koji bi privukli čitatelja, već nas žele upoznati sa stvarnim mjestima i njihovim ljepotama. To ne znači da je njihov stil suhoparan i pretjerano objektivan, naprotiv vrlo je dinamičan i zanimljiv. U svakom je putopisu moguće prepoznati stil i ukus putopisca. Način na koji doživljava svijet, pojedinosti koje mu odvlače pažnju, razina tolerancije koju pokazuje prema različitostima, komentari na viđeno i sl. oblikuju njegov prepoznatljiv stil. Dean Duda ističe kako je razlog povećanja interesa za putopisne vrste naglo porastao iz razloga: *što je posrijedi žanr za brušenje kategorija stjecanja identiteta, prostornih praksi, eurocentričnosti, transkulturacije, politike smještaja i razmještaja, imperijalnog pogleda, zaposjedanja, modernističkog egzila, postmodernog stanja...* (Duda 1999: 5). Navedeni razlozi potvrđuju kako izvanknjiževni razlozi također mogu biti zaslužni za popularizaciju pojedine književne vrste. Pisac nije samo umjetnik, on je i član pojedine društvene zajednice koja utječe na njegovo stvaranje. Uloga putopisca je važna, naročito za sredinu iz koje potječe. Osim što upoznaje ostale krajeve, on donosi nova stečena iskustva, prenosi doživljaje, način življenja u drugim krajevima i potiče na međusobnu suradnju i toleranciju. On ima *prosvjetiteljsku* ulogu za svoju sredinu, no ta je uloga često bila zanemarivana i podcjenjivana. *Putopisac nije bio shvaćen kao književnik (...) nego kao literarno čeljade koje nije sposobno da se ogleda u pravim književnim vrstama* (Duda 1998: 8). Hrvatski romantičarski putopisci pokušali su promijeniti takvo stanje.

4. Kratak pregled biografskih podataka A. Nemčića i M. Mažuranića

Antun Nemčić rođen je 14. siječnja 1813. u Mađarskoj, u malom mjestu Edde. Djetinjstvo provodi u Ludbregu i Koprivnici, gimnazijske dane u Varaždinu, dok studij filozofije i prava pohađa u Zagrebu. Upravo zbog toga što je nakon studija boravio izvan Zagreba nije mogao vršiti pretjerano veliki utjecaj na aktualnu književnu scenu. Bavio se je proučavanjem velikih književnih uzora kao što su: Horacije, Marcijal, Juvenal, Schiller, Voltaire, Heine, Grimm, Byron i dr. što je ostavilo posljedice na način njegova književnog stvaranja. *Putositnice* (1845.) jedino su Nemčićevo djelo objavljeno za vrijeme njegova života, komedija *Kvas bez kruha* izlazi desetak godina kasnije (1854.) u časopisu *Neven* dok roman *Udes ljudski* ostaje nedovršen. Umire u 36. godini od kolere (Donat 1965: 7-10). Nešto malo dalje, točnije u Novom 1817. godine rodio se Matija Mažuranić koji je podrijetlom iz slavne obitelji Mažuranić koja je izrodila poznate hrvatske ličnosti. Matija je polazio njemačku osnovnu školu, no zbog financijskih nemogućnosti obitelji morao je završiti kovački zanat. Bio je prepoznat kao vrlo pametan i bistar đak. Nakon školovanja otišao je u svijet kako bi proširio svoje znanje. U početku putuje po austrijskom carstvu, zatim posjećuje Bosnu, Srbiju i Carigrad. Posljednje godine svojega života provodi u Novom. Umire u Gracu, smješten u sanatorij zbog teškog zdravstvenog stanja. *Pogled u Bosnu* jedino je njegovo djelo koje piše na temelju jednog od svojih putovanja (Ježić 1992: 1-3). Upravo je tim djelom ostao zapažen i čitan do današnjih dana. Iako se svojom naobrazbom ne može mjeriti s Antunom Nemčićem, povezuju ih ilirske ideje za koje su se obojica zalagali. No ono zbog čega se njih dvojica dovode u vezu jest to što su afirmirali novu književnu vrstu u hrvatskoj književnosti koja je do tada bila slabo poznata. Pokazali su da su uspjeli jako dobro savladati tehniku pisanja putopisa i time zauzeli vrlo visoko mjesto u književnom svijetu. Ostavili su dobru podlogu za buduće putopisce koji će se moći osloniti na vrhunske putopisne ostvaraje tih dvaju pisaca.

5. *Struktura putopisa*

Putositnice sastoje se od dva dijela. Prvi dio je opširniji i sadrži opis mjesta koje je Nemčić uspio posjetiti, dok je drugi dio objavljen posmrtno u časopisu *Neven*. Uredništvo tog časopisa ističe kako je Nemčić imao u planu posjetiti Srbiju, Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru, zatim južnu Italiju i Francusku te dojmove tih putovanja sažeti u drugi i treći dio svojih *Putositnica* (Nemčić 1965: 259). Prerana smrt zaustavila ga je u tom naumu, stoga je taj drugi dio više nalik na nedovršenu skicu koja je trebala biti sastavni dio novog putopisa. Prvi je dio podijeljen na manje cjeline koje su naslovljene imenima mjesta koje je posjetio (*Rijeka, Grobničko polje, U Karlovcu, Jastrebarsko...*). Vrlo često pojedine cjeline započinje stihovima naših preporoditelja npr. Dragutina Rakovca, Antuna Mihanovića, Stanka Vraza ili nekih stranih pisaca poput Friedricha Schillera, Victora Hugoa i dr. Sam početak *Putositnica* započinje *Povotkom*, tj. kratkom strofom u kojoj na duhoviti način ističe važnost pisca u društvu. Pisac ima zadaću da hvali i veliča svoju zemlju i ljude, ali isto tako i kritizira. Čitajući putopis on nas postepeno upoznaje s predjelima koje je posjećivao kako bismo mogli lakše pratiti smjer njegova kretanja. Kraj putopisa završava zaglavkom, u kojem daje posljednje upute svome čitatelju koji ga je pratio čitavo vrijeme. Sam naslov putopisa vrlo je maštovit, sugerira na niz sakupljenih dojmova s putovanja koje je Nemčić pokušao povezati u jednu organiziranu cjelinu. *Putositnice* objavljene su 1845. godine. Mažuranićev je putopis strukturno riješen na drugačiji način. Prvi dio naslovljen je *Put u Bosnu i natrag* u kojem nam putopisac predstavlja smjer putovanja nabrajajući sve punktove koje je posjetio, dok u drugom dijelu *Različite opaske o Bosni* stavlja naglasak na opise bosanskih običaja, ljudi i reljefa. Na kraju putopisa nalazi se dodatak *Několiko turskih barbarismah* i rječnik stranih riječi za koje je autor pretpostavio da bi mogle predstavljati problem kod čitatelja. Osim toga možemo primijetiti kako su fusnote u ovom putopisu vrlo detaljne i opširne. Razlog tome

jest to što je Mažuranić pretpostavio da će bosanski leksik i uopće njihova kultura većini njegovih sunarodnjaka biti nepoznata i strana. Mažuranićev putopis izlazi anonimno 1842. Obojica autora svoje putopise započinju predgovorima. U njima nam donose bitne podatke o putopisu, ali i putopiscu.

6. Bitna uloga predgovora

Svaki predgovor vidljivo uspostavlja veze s tekstem kojemu prethodi, takve tekstove G. Genette naziva *paratekstovima* (Ivanetić 2003: 82). Njihova je uloga bitna iz razloga što pisci u njima navode razloge nastaka djela, njegovu svrhu, mjesta na koja treba obratiti pažnju i sl. Oba su predgovora autorska. Uloga predgovora kroz određeni vremenski period opada, no za razumijevanje starijih tekstova njihova je uloga vrlo bitna. Antun Nemčić ističe kako je razlog zbog kojeg je odlučio izdati djelo nedostatak naobrazbe i kvalitetnih pisaca kojih nedostaje mladom i neiskusnom narodu. Smatra da bi njegov doprinos bio koristan te ga je to ponukalo na objavljivanje putopisa. *Tako i narod koji se je jedva latio posla svog duševnog izobraženja, ne roni rado odmah u dubljine ozbiljnoga znanja. On priliči iz bube izišavšemu metulju (leptiru) koji ne sjeda na bilje ljekovito, već na šareno cvijeće, mirisne ruže itd. Ovaj razlog učini što sam se odlučio ove listove štampati predati* (Nemčić 1965: 33). U nastavku vrlo spretno ističe na probleme s kojima se je suočio prilikom pisanja. Politička situacija bitno je utjecala na način na koji će pisac prezentirati stvarnost i iznositi vlastite stavove o onome što vidi. *Jerbo i ja sam svagda s Rousseauom vjerovao da je čovjek stvor slobodan – nu otkako sam se pera prihvatio, postao sam nevjerni Toma* (Nemčić 1965: 33). *Topos lažne skromnosti* (Frangeš 1969: 11) upotrebljavaju oba putopisca. Posežu za njime kako bi se dodvorili čitatelju i na takav način postigli njegovu naklonost. *Konačno tješim se još i time što je ovo djelo moj književni prvenac, koji ako se ne dopadne, dijelit će sudbinu veće strane srodnih pokušanja. Prvi bo štenci bacaju se ionako u vodu* (Nemčić 1965: 33). Na kraju predgovora daje nam podatak kako je putopis pisao u Starom

Gradu, u jesen 1844. godine. A. Nemčić je već u predgovoru pokazao svoj umjetnički talent u oblikovanju teksta. M. Mažuranić svoj predgovor oblikuje na sličan način. Želi da njegov putopis bude dobro prihvaćen kod čitatelja, da informira i predstavi posebnosti kraja kojim je putovao. Svjestan je da književni tekst ne može ostaviti toliko jaki utisak koliko stvarni susret s tim područjem i ljudima koje je upoznao, ali se nada da će barem zainteresirati čitatelje da i oni krenu na istraživanje i upoznavanje stranih područja. *Istina, da se odavde neće nitko naučit onu zemlju izvrstno poznati, nu mislim ništa ne manje, da će domorodcem, koji ovakova izvjestja o različitih svega sveta državah s veseljem čitaju, veoma drago biti...* (Mažuranić 1992: 2) Upoznaje nas s razlozima kretanja na put, s preprekama na koje je nailazio, s novim iskustvima koja je stekao i sl. Sve će te elemente detaljnije analizirati u samom putopisu, no na samom početku naznačio je bitne okosnice svoga putovanja. Predgovor ima funkciju da uspostavi dijalog s recepijetom i najavi temu o kojoj će biti riječ, što su obojica putopisca vrlo dobro iskoristila.

7. Razlozi kretanja na put i smjer putovanja

Iako se već iz predgovora daje naslutiti razloge zbog kojih A. Nemčić i M. Mažuranić kreću na putovanje, daljnjim čitanjem nailazimo na još neke detalje. A. Nemčić kreće na put *...odjeven u šarenu surku, obuven u visoke čizme, a na glavi je nosio srebrom urešen fes. Protiv zime branio se opaklijom, koja je bila postavljena sicilijanskim krznom. Kao putnu lektiru ponio je sa sobom Kukuljevićeve pripovijetke* (Nemčić 1965: 48). Iako mu nije bilo dozvoljeno da nosi odoru iz prošlih vremena, on je na takav način predstavljao svoju zemlju u inozemstvu. Na put kreće krajem veljače 1843. godine, svjestan teškog gospodarskog stanja svoje zemlje on ipak ne odustaje od svog nauma. Kao glavnog *krivca* navodi znatiželju koja je u njemu stalno prisutna, nemiran duh i želju da upozna nepoznate krajeve. Osim toga ističe kako zamjera lastama koje potpuno slobodno oblijeću svijet, nesputane bilo kakvim preprekama. Kao još

jedan razlog navodi jednu Talijanku koju upoznaje na maskembalu. Očito mu se je svidio njezin drugačiji mentalitet, iz razloga što je nakon tog susreta vrlo samouvjereno odlučio da ide na put. *Ja sam mislio o Italiji, o karnevalu mletačkom, o umotvorih Tiziana, Veroneza, o mašalah i modrom nebu talijanskom – o kanconetih i otrovih – o bodežih i ostalih podobnih prijatnih stvarih; i prvo nego sam kući došo, bijaše moja odluka „Ti se moraš zadnjih dana od poklada po pijaci sv. Marka u Mlecih šetati“* (Nemčić 1965: 42-43). Nemčićevi su razlozi pomalo smiješni, no morao se je nekako opravdati. Na put kreće iz sela Rasinja, zatim dolazi u Križevce, Zagreb, Jastrebarsko, Karlovac, Moravice, Lokve, Grobničko polje, Rijeku, Bakar, Kraljevicu, Trst, Veneciju, Padovu, na povratku posjećuje Veronu, Vičencu, Veneciju, Trst, Postojnu, Ljubljano, Grac i Beč. Za razliku od Mažuranića putuje legalno. M. Mažuranić kreće na put potaknut nagovorom braće koji su željeli da istraži bosansko područje koje je za njih predstavljalo *terru incognitu*. Iako se često ističe kako je imao zadatak da ispita političku situaciju na tom području, u putopisu nema podataka koji to potvrđuju (Ježić 1992: 3). Sam Mažuranić navodi kako se je htio upoznati s bosanskim jezikom, zemljom i običajima koji su dotada bili vrlo slabo istraženi. Ono što povezuje Mažuranića i Nemčića jest želja za istraživanjem, upoznavanjem novih krajeva i stjecanjem novih iskustva. *Ove i spodobne misli pobudiše u meni želju, da kad sam već kao rukodělski momak (kalfa) veću stranu austrianski – ilirske krajine obišao, i o Bosni štogod izvěstniega razabrem* (Mažuranić 1992: 7). Mažuranić kreće na put koncem listopada 1839. godine. Njegov je smjer kretanja teže rekonstruirati iz razloga što se putnik nekoliko puta gubi i nije siguran gdje se nalazi. Kreće iz Karlovca, potom dolazi u Sisak gdje će se morati posavjetovati s mještanima kako da krene dalje, zatim dolazi u Jasenovac, Kostajnicu, prolazi jedan dio Slavonije, potom dolazi u Zemun, Pančevo, prelazi Dunav, posjećuje Beograd, Smederevo, Kragujevac, Užice, Sarajevo, Tovarnik, neko zabačeno selo, Beograd, Vukovar, Osijek, Bjelovar da bi se na kraju našao u Zagrebu. Kod oba putopisca možemo

uočiti kružno kretanje, tj. vraćaju se u sredinu iz koje su krenuli na put (uz manja odstupanja).

8. Razlike u stilovima

Nemčićev i Mažuranićev putopis pisani su potpuno drugačijim stilom. Nemčićev stil pisanja ostavlja puno jači umjetnički dojam. Obilježje njegova stila jest učenost, koju želi pokazati gdje je god to moguće. Na taj način želi impresionirati svojim znanjem klasičnih i romantičarskih autora. Raspored članova u rečenici oblikuje po uzoru na latinsku sintaksu (glagol dolazi na kraju), što nam ponekad otežava čitanje. Pokazao se je vrhunskim u opisima pejzaža, posvećuje se svakom detalju kako bi bio što je moguće uvjerljiviji. Njegovo lingvističko znanje ne dozvoljava mu da bude površan i škrt u izboru riječi, već ih pomno odabire. *U tišini, koja me okruživaše, u beskonačnoj ogromnosti mora i neba, među kojima se nalazih, razvile su se moje misli neizmjerano; pa ipak osjećam nedostatak riječi da ih izrazim* (Nemčić 1965: 84). Svjestan je da je dugogodišnji utjecaj latinskog jezika ostavio veliki trag na hrvatsku ortografiju, kao i utjecaj svih ostalih stranih jezika koji su se nametali u javnu upotrebu. Tako u Rijeci primjećuje veliki utjecaj talijanskog jezika, a u Zagrebu njemačkog (Nemčić 1965: 86). Kritizira takvo stanje iz razloga što ono ne doprinosi stvaranju zajedničkog jezika, već dodatno otežava čitavu situaciju. Nemčić se često na putovanju prepušta sanjarijama i maštanju, krajolik koji promatra u njemu izaziva čitav niz asocijacija koje ga podsjećaju na davne povijesne događaje ili na neke privatne trenutke. Vrlo često upozorava sam sebe na pretjeranu duljinu izlaganja vlastitih senzacija, koje bi mogle odvratiti čitatelja i učiniti putopis pretjerano subjektivnim. *Al okanimo se jedanput ovih stvari, inače nećemo ni do uskrsnuća Mletačke Republike kući doći* (Nemčić 1965: 233). Na pojedinim mjestima u djelu Nemčić želi dati do znanja kako njegov detaljan pristup ima za cilj informirati čitatelja o svim pojedinostima koje je vidio, kako bi on ako se nađe u ulozi putnika znao koja je mjesta

vrijedno posjetiti. Dobar je dio Nemčićevih bilježaka s putovanja izgubljeno. Pisao je na različite ceduljice, okrajke papira i sl. koje je tek naknadno, dolaskom kući, sabrao i pokušao složiti u smislenu cjelinu (Donat 1965: 19). Nemčićev stil karakterističan je po humorističnom tonu, koji je stalno prisutan u putopisu. Na takav način uspijeva postići da tekst bude zabavan i ugodan za čitanje. Bez tih humorističnih dijelova putopis je pretjerano štur i zamoran te gubi na dinamičnosti. Pokazao je da ima smisao za humor koji u pojedinim dijelovima prelazi u blagu ironiju. *Ako nije komu baš do toga stalo, da može kazati: „Ja od Brente vidjeh obale zelene“, a on neka se prođe po brijegu nađe Bednje; neka misli, da se pokraj Brente šeta. Ta i ovdje zeleni se trava, i ovuda protežu se aleje, istinabog, od vrba; nu drvo je drvo, a tko imade ćud poetičku, on će lasno i na vrbi štogod poetičkoga naći* (Nemčić 1965: 35). Za razliku od Nemčića Mažuranić koristi jednostavan jezik, bez ikakvih dodatnih ukrašavanja i uzvišenog tona. Njegov stil je razumljiv i lako čitljiv iz razloga što je blizak govoru iz naroda. Svoje doživljaje izlaže vrlo iskreno i živo, njemu je bitno da ispriča ono što je vidio i doživio. On je poput kroničara koji nas želi obavijestiti o stanju na terenu bez posebnog uljepšavanja stvari. To ne znači da nije detaljan i precizan u opisima, već se jednostavno ne priklanja visokoumjetničkom stilu kakvog je koristio Nemčić. U djelu pojavljuje se veliki broj turcizama, što je i shvatljivo s obzirom na područje koje je posjetio. Njegov stil blizak je pikarskom, iz razloga što putopisac pokazuje odlike pikara. *Pikaro je varalica i lopuža, ali označava i osobu koja je inteligentna, duhovita i snalažljiva. Zapravo je, uglavnom, simpatičan, jer predstavlja sposobnog i snalažljivog pučanina...* (Brkić 2010: 7). Njegova neustrašivost i upornost ne dozvoljavaju mu da odustane od svojih namjera. Kreće se neprijateljskim prostorom, stoga mora biti lukav, snalažljiv i dosjetljiv. Svoj živi i avanturistički duh prenosi i na jezik kojim se služi. Konstrukcija rečenice je živa, metaforična i vrlo zanimljiva. Upravo zbog toga njegov je putopis ostao aktualan i čitan do danas.

9. Prijevozna sredstva i prepreke na putu

Svaki putopisac prije nego što krene na putovanje mora razmisliti o načinu na koji će putovati, područja koja će posjetiti, društvo koje će povesti sa sobom i sl. Naočigled putovanje predstavlja vrlo zabavnu i zanimljivu avanturu, no ono iziskuje čitav niz priprema, odluka i briga. Tako Nemčić ističe kako je za putovanje nužno imati dobro *vrijeme i novac* (Nemčić 1965: 41). Možemo se složiti da su i u današnje vrijeme ta dva aspekta vrlo bitna. No, biti putnik u 19. st. ili danas velika je razlika. Nemčić se vrlo često žalio na lošu cestovnu infrastrukturu i prijevozna sredstva koja koristi. Putovanja su trajala danima i tražila su veliku količinu strpljenja od putnika. Nemčić kreće na put kočijom, na čiju se neudobnost često žalio. Osjeća svaki kamenčić i propuh koji mu smeta. *Kad se čovjek ovuda vozi, mora kod svake podobne pasaže zube čvrsto stisnuti i jezik u grkljan povući ako inače ne želi – bez jezika ostati. A s rukama ne zna bi li si trbuh držao da mu crijeva ne popucaju ili za karuce, da ne ispadne* (Nemčić 1965: 50). Takvih je situacija na putu bilo dosta, no to ga nije sprječavalo da se vrati. Osim toga, ne treba zanemariti vremenske prilike koje su bitno utjecale na trajanje putovanja. Dolaskom na riječko područje snažna bura otežavala im je kretanje, bili su primorani stati i sačekati da se situacija smiri. Nemčiću je to bio prvi susret s burom koju do tada nije nikada osjetio. To pokazuje kako se putnik u novoj sredini mora priviknuti na nove klimatske uvjete, koje mu mogu zadavati velike probleme. Prilagodljivost putnika jedna je od najbitnijih kategorija o kojoj ovisi čitavo putovanje. Nemčić jedan dio putovanja prelazi parobrodom i željeznicom, to je za njega potpuno novo iskustvo koje nije mogao iskusiti u svojoj zemlji. Fasciniran je novim prijevoznim sredstvima koja su na talijanskom području već odavno u upotrebi. Na gotovo čitavom putovanju prati ga njegov suputnik, koji mu je poslušan i odan. Osim što mu služi kao pomoć, na neki način umiruje ga činjenica što ima nekoga uz sebe na tako dugom putu. Nemčić se brine za njega i vodi računa o njegovim potrebama. Čak je htio

žrtvovati jedan dio puta zbog nagle bolesti koja je snašla njegova suputnika. *Poradi bolešljivosti mog suputnika nisam bio naumio od Padove dalje ići, iz ovog uzroka ostavio sam i prtljagu u Mlecih* (Nemčić 1965: 151). Time je Nemčić pokazao kako je čitavo putovanje kompromis naših želja, mogućnosti, nepredvidivih nezgoda i vremenskih prilika. Za razliku od Mažuranića Nemčić nije bio u situaciji da mora putovati ilegalno bojeći se za vlastiti život. M. Mažuranić nema stalnog suputnika na svom putovanju, već povremeno susreće trgovce, ribare, putnike sumnjiva morala i sl. Čitava situacija dodatno mu je otežana iz razloga što je bosanska zajednica vrlo zatvorena, stoga je svaki došljak pomno promatran. Već na samom početku putovanja suočava se s brojnim problemima (noć, loše vrijeme, samoća, glad...), ne predaje se već hrabro nastavlja dalje. Želeći pronaći pravi put za u Sisak imat će velikih problema. Okolno ga stanovništvo neće usmjeravati na ispravan način, već će mu pojedini namjerno pakostiti kako bi ga dodatno dezorijentali. On ostaje izbezumljen, no pokušava se sabrati kako bi mogao nastaviti put. Trebao je smisliti plan kako da prijeđe granicu bez putovnice. Njegov neumoriv duh tjerat će ga da se bori sa svakom preprekom samo da uspije ostvariti svoj cilj. *Ja jedan čas vozim, a čas bacam vodu na polje, kad na jedanput padne magla. Da se nevidjaše ništa nego voda, po kojoj se vozim: na to počne puhati nekakav opaki vjetar, a na vodi počmu se valjati talasi, kao da bi na moru. (...) Stanem bacati vodu iz čuna; ali na moju ljutu žalost više jedan talas donese vode unutra, nego ja van* (Mažuranić 1992: 9). Mažuranić se je pokazao neustrašivim i borbenim putnikom koji nije posustao pred izazovima, već ih je lukavo i spretno rješavao. Najveći problem koji mu je poremetio plan puta jest bolest koja ga je snašla za vrijeme boravka u Beogradu, zbog čega je morao zaustaviti svoje putovanje na mjesec dana. Nakon toga počinje razmišljati o povratku kući. Obojica putopisca morali su se suočiti s nizom prepreka u ostvarenju svoga cilja.

10. Putopisci kao dobri gurmani

Možemo primijetiti kako obojica putopisca tijekom svog putovanja posjećuju veliku količinu gostionica, birtija, kavana i sl. To je sasvim normalno, jer su to jedina mjesta gdje se putnici ne osjećaju kao stranci. Antun Nemčić vrlo često zaustavlja svoga kočijaša kako bi nakratko nešto popio ili pojeo. Na takav način okrepljuje se za nastavak putovanja. Na takvim mjestima stranac može upoznati temperament ljudi sredine u kojoj se nalazi. Nemčić se je pokazao kao vrsni gurman, koji pomno odabire što će jesti. Već na samom početku svog putovanja nakratko posjećuje kavanu *Kod Čeha*, u kojoj se ne zadržava predugo iz razloga što je primijetio da se u njoj vode vrlo žustri politički razgovori. Došavši u Karlovac kratko će se zaustaviti u gostionici *K sidru*, no zbog nedostatka vremena brzo ju napušta. U Moravicama, zbog lošeg vremena, zadržali su se nešto duže. *Poslije dulje konferencije izabere si moj suputnik polentu koja je međutim ovdje samo priliku gorostasnih žganaca imala: ja pako i Tedeschi naručili smo si findžan kafe. Drugog izbora nije bilo* (Nemčić 1965: 66). Nemčić ne želi ostaviti gladnoga svoga suputnika, ali kada odabire hranu za sebe nešto je više probirljiviji. Dolaskom u Mrzlu Vodicu Nemčić je u potpunosti razočaran, svakoga dana na meniju im je teletina pripravljena na različite načine. No, kako je vrijeme odmicalo počeo je prihvaćati ono što su im nudili uvidjevši da se prema svim putnicima postupa na jednak način. Postaje sve više oprezniji prema svemu što kuša. U Vičenci prepoznaje jasnu namjeru domaćina u težnji da prevare putnika i zarade novac na njemu. *Putnik je i bez toga sumnjiv i više ili manje žrtva svojih predsuda. To mu se međutim ne može ni zamjeriti, jerbo koliko mu se puta događa da mora jedan po dva puta pečeni i tripudt pregrijani beefsteak onako platiti kao da je friške gomoljike oli jarebice jeo* (Nemčić 1965: 160). Od prvotnog ushićenja da isproba sve novine koje mu nudi strani svijet, Nemčić postaje sve oprezniji prema svemu nepoznatom. Čitajući djelo ne možemo reći kako mu se nije svidjela talijanska kuhinja, ali mu je možda trebalo još vremena da može uživati i kušati njihove specijalitete.

Bosanske delicije nisu se pretjerano dojmile Matiji Mažuraniću. Ne može se prilagoditi na potpuno drugačiji način prehrane od onog na što je on navikao. Smetaju mu jaki mirisi i pića koje oni konzumiraju. Njihova je kultura obilježena velikim brojem pravila koje moraju poštivati, ta se pravila tiču načina na koji jedu, namirnice koje koriste i sl. Tako je odmah na početku primijetio kako oni jedu na podu, posjedani u krug od najstarijeg prema najmlađem. Kruh se lomi rukama, iz razloga što je korištenje noža strogo zabranjeno. Ponekad je iznenađen kako nasilno nasrću na hranu: *To je bilo baš po turski!! Meso raznesoše sve na noktih, a što tko uhvati, ne pušta, neg tako na jedan put proždere, da bi rekao, da je u njedra turio. Ja gledajući što se radi i nevjest tomu običaju, ostao sam lěpo gladan* (Mažuranić 1965: 24). Sva ta pravila nisu mu poznata, zbog toga što je njegova kultura bitno drugačija. Muslimanski svećenici ne dozvoljavaju svojim sljedbenicima da jedu svinjetinu i piju vino, misleći kako bi mogli imati opasne posljedice ako se toga ne pridržavaju. Pogled zapadnjačkog čovjeka na takav svijet pomalo je sumnjičav, iz razloga što je navikao na puno veću liberalnost i slobodu. Oni vjeruju da se je svinja jednom svojom stranom očešala o džamiju i zbog toga ju doživljavaju kao simbol grijeha i prljavštine (Gadža 2007: 85). Vino ne smiju konzumirati, jer za njih to predstavlja božju krv: *Tamo ima ljudi, koji nisu nikad viděli vina; nego pripovėdaju, datamo u svėtu ima nešto, a zove se vino, pak tkogod ga pije, postane mu nos crljen kao ćurki* (Mažuranić 1992: 38). Iako Mažuranić ne omalovažava pravila koja nalaže druga vjera, on ih drži praznovjernima i pomalo smiješnima. Boraveći u Beogradu susreo se s neimaštinom i gladi. Obitelj koja ga je ugostila imala je dobru namjeru da ga udobno smjesti, no zbog lošeg imovinskog stanja nije mu to mogla omogućiti. Posebno ga se je dojmio način na koji ispijaju kavu i količinu vremena koje na to posvećuju. Kava je postala dio njihove kulture te ih čini prepoznatljivima diljem svijeta. Obojica putnika potvrdili su nam kako je gastronomija važan čimbenik i sukreator *osobne iskaznice* svake zemlje.

11. *Žene su česti mamac za putopisce*

Kako je riječ o dvojici muškim putopiscima za očekivati je da će na svojim putovanjima komentirati žensku populaciju. Već na samom početku žena je jedan od razloga zašto Nemčić kreće na putovanje. U svojim se je komentarima pokazao dosta ironičan prema ženama i njihovom načinu odijevanja. Žene naziva *kukuruznim frajlama, vranokosama, prevrtljivicama* i dr. Dolaskom u Italiju vrlo brzo primjećuje Talijanke te ih uspoređuje s Hrvaticama. *Crni, veoma obilati prami, crne, više zagasito, negoli vatreno sijevajuće oči, bijelo-blijeda, većom stranom hektičko-blijeda, nu nježnopusna lica, stas srednji i vitak, uostalom pogled izrazan, i oko ustiju lukav posmijeh. (...) K tomu slijedi i to što starije Mletakinje osobito iz puka neugodan krupan glas imadu* (Nemčić 1965: 231). Iz navedenog opisa Nemčić pokazuje veliku moć zapažanja i najmanjih detalja. Na ženi najprije zamjećuje kosu, potom oči, stas i osmijeh. Pokreti ženskog tijela govore mu o ženskoj ćudi, tako Talijanke doživljava temperamentnima i prevrtljivima. Znaju koketirati s muškarcima na način da im laskaju, dozivlju ih na umiljati način, prilaze im vrlo sređene i sl. Nema gotovo niti jedne Talijanke, a da nema svog *cicibea*. Taj *cicibeo* služi im za provode i seksualne užitke. Isprva je bio zaokupljen njima, no ubrzo uviđa kako im nedostaju moralne vrijednosti. Boraveći u Italiji za oko su mu zapele javne kuće s velikim brojem posjetitelja. I sam Nemčić bio je u prilici da iskuša njihove ponude, no ipak ih odbija ne želeći si uništiti moralni ugled. Uspoređujući Hrvatice s njima uviđa kako nisu zaslužile da ih onoliko ironizira i napada, već naprotiv trebao ih je znati više cijeniti i poštivati. Svaki putnik stalno uspoređuje svoju kulturu, žene, način života i dr. sa sredinom u kojoj se pronade i tek tada postaje svjestan vrijednosti vlastite zemlje. Talijanske žene istaknule su se sa svojim načinom odijevanja koji je oduvijek bio ukorak sa modnim hitovima, na taj način privlačile su pozornost i čuđenje stranaca. Na koncu svoj su boravak u Sloveniji morali skratiti jer je jedna žena, koju su povelili usput, zahtijevala da se moraju što je brže moguće vratiti kući. Sredina u

kojoj je boravio Mažuranić imala je bitno drugačiji pristup prema ženama. Riječ je o izuzetno patrijahalnom društvu u kojem muškarci imaju moć nad ženama. Žena gotovo da i nema društvenu ulogu, izolirana je od javnosti i bilo koje vrste zabavnih događanja. Strogi vjerski zakoni ne dozvoljavaju im da postanu ravnopravne s muškarcima. Njihov je položaj definiran već po rođenju, stoga niti ne pomišljaju na mogući otpor prema takvom sistemu. Puno su tradicionalnije i sramežljivije od žena zapadnog svijeta, što je i razumljivo s obzirom na posljedice koje mogu imati ukoliko se ne pridržavaju pravila koje im nalaže muslimanska vjera. Svaki putnik u stranom svijetu najprije uočava različitosti, a tek potom pokušava pronaći sličnosti sa svojom kulturom. Tako neće ni kod Matije Mažuranića žene proći nezapaženo. Ono što mu je zaokupilo pažnju kod bosanskih žena jesu tkanine s kojima si prekrivaju obraz kako bi ostale tajanstvene za javnost. *Žene turske kad idju u džamiju, obuku nekakove duge halje kao što je kaludjerska, mantija ili habit, a na glavu metnu šamiju, kao jedan veliki obrus; u njega zamotaju obraz, a izpod brade pribodu iglom. Više očiju jim dodje obrus kano jedan trēm (štrimić), iz pod kojega, ako upravo drže glavu, nemogu da vide daleko. Zato obično nose glavu odviše izvrnjenu na zatiljak* (Mažuranić 1992: 32). Osim specifičnog i prepoznatljivog načina odijevanja, Mažuranić je osluškivao priče u kojima se prepričavaju ljubavne zgrade zaljubljenih parova i smiješne nepodopštine koje su činili kako bi se oduprijeli raznim preprekama. Svaki mladić *ašikuje*³ oko željene cure najmanje dvije do tri godine. Dozvoljeno je da oko jedne cure *ašikuje* nekoliko mladića kako bi konkurencija bila jača i raznolikija. Obitelj mlade često može biti prepreka u ostvarenju pojedinoga braka. U takvim situacijama najhrabriji parovi odlučuju se na bijeg od kuće, riskirajući vastiti život. Svakom muškarcu dovoljeno je da ima nekoliko žena, no samo je jedna najdraža i nju naziva *milosnicom* (Mažuranić 1992: 15). Najveći grijeh koji se može počinuti u braku i čije su posljedice pogubne jest preljub.

³ ašikovati - ljuveno polaziti

12. Reljefne posebnosti putopisā

A. Nemčić i M. Mažuranić posjećuju geografski različita mjesta. A. Nemčić kreće iz kontinentalnog dijela Hrvatske da bi se kasnije polako približio obali. Cilj mu je bio da se upozna s mediteranskim mjestima, budući da ih je manje poznao. Pomno promatra mjesta kojim putuje, dajući usputne kritike i pohvale onoga što vidi. Tako već na početku daje kritiku svojim rodnim Križevcima za koje drži da imaju puno lošiji geografski položaj u odnosu na Zagreb. Periferija je uvijek marginalizirana, to potvrđuje i činjenica što je čitavo zagrebačko predgrađe zapušteno i neuredno. Nemčić želi da njegovi zemljaci znaju prepoznati prirodna bogatstva svoje zemlje, iz razloga što bi na takav način mogli iskoristiti vlastite potencijale i zarađivati na tome. *U dolini pod ovim selom nalazi se jedan mineralni vrutak. Voda iz ovog vrela mnogo je jača i većma kipi (musira) nego kisela voda rogatačka. (...) To bi se međutim čestim crpljenjem – osobito da se u snagi drži – popraviti dalo...* (Mažuranić 1992: 49). Bez obzira na upućene kritike, hrvatski je krajolik uvijek doživljavao kao *locus amoenus* (Duda 1998: 128). Unatoč putničkom iskustvu, rodna mu je zemlja bila najdraža. *Imade u miloj našoj domovini veličanstvenih prizora u izobilju koji bi se s inostranimi usporediti mogli; ali nema ljudi koji bi svijet s njima upoznali, nema umjetnika kojih bi kist oživio i proslavio* (Nemčić 1965: 67). U takvim se je situacijama pokazao kao pravi rodoljub i zalagatelj preporodnih ideja. Zanimljive su mu mediteranske biljke koje su za njega u potpunosti strane. Tako ga vinova loza asocira na bršljan, oskudna puzajuća vegetacija na labirint, a udubljena u kršu na barčice. Njegov najveći cilj putovanja bilo je vidjeti more. Novi klimatski uvjeti izazivaju kod Nemčića burne tjelesne reakcije, iz razloga što nije navikao na takvo podneblje. Bio je ushićen i uzbuđen zbog prvog susreta s tako velikom vodenom površinom koju si je do tada mogao samo zamišljati. Taj je događaj za njega veličanstven i neponovljiv: *...za onoga koji mora jošte nikada vidio nije, za onoga, rekoh, more je svakako predmet udivljenja i najveće*

zanimivosti, uopće pako najveličanstveniji prizor naravi (Nemčić 1965: 74). Nemčićevi susreti s prirodnim ljepotama otkrivaju nam njegovu umjetničku stranu, koja dolazi do izražaja u vrlo slikovitim i detaljnim opisima. Ima sposobnost da *zaustavi* sliku i iznese sve što onoga trenutka osjeća i proživljava. Zbog toga njegovi su opisi zanimljivi i živi, i nimalo dosadniji od vremena kada su se prvi puta pojavili. Često ističe na nemogućnost da riječima prisposodi ljepotu viđenih šuma, zalazaka sunca, kulturnih znamenitosti i sl. što ga povremeno ljuti. Na njegovom putovanju možemo pratiti čitav niz panoramskih opisa prirode. Za razliku od Mažuranićevog puta, Nemčić se kreće urbanim i uređenim sredinama s dugom turističkom tradicijom i privlačnim ponudama za svakog putnika. Bosansko područje geografskim se karakteristikama bitno razlikuje od mediteranskih zemalja. Reljefno nepogodan i nepregledan prostor činio je velike prepreke u prošlosti za vrijeme mnogobrojnih bitaka koje su se odvijale na tom području. Većim dijelom prevladavaju planine i brdašca, dok je obradivih i plodnih prostora vrlo malo. Već na samom početku priroda nije bila blagonaklona prema Mažuraniću. On se nekoliko puta gubi u nepreglednoj i zastrašujućoj šumi, zapada u blato, bori se s jakim strujama rijeke i dr. Prirodne barijere bitno su mu otežavale put, no unatoč njima nije odustajao. Iako se bosansko područje odlikuje heterogeničnošću na planu vjeroispovijesti, nacionalnosti i jezika, svoju je raznolikost pokazalo i u geografskim odlikama. Definitivno reljef je bio jedan od otežavajućih faktora za stanovanje, ratovanje i uzgoj kultura bosanskih stanovnika. Zbog svoje pozicije nikada nisu bili otvoreni prema ostatku Europe, već su bili poznati po svojoj izoliranosti i nepretjeranoj težnji da uspostave odnose s drugim zemljama. Jedna od dodatnih otežavajućih okolnosti za Matiju Mažuranića jest vrlo oštra klima, zbog koje gotovo da mu nisu otpali prsti: *Medjuto sam se ja od one nazebe; a nekojim Turkom su otpali prsti* (Mažuranić 1992: 21). Prirodna obilježja bilo koje zemlje u koju se putuje bitna su za svakoga putnika, iz razloga što ga ona mogu bitno sputavati u namjeri da obiđe zamišljena mjesta.

13. Metropole – omiljena odredišta putopisaca

Dean Duda ističe kako je opisivanje najfunkcionalniji postupak kojim se služe putopisci. Njime mogu obuhvatiti zatečenu predmetnost i najbolje dočarati predmet govora, ne bi li na taj način probudili slušateljevu maštu (Duda 1998: 57). Tog se naputka držao i Antun Nemčić kada nam je htio dočarati ljepote Venecije. Od čitavog putovanja najdulje se je zadržao u Veneciji i zbog toga najveći broj stranica svoga putopisa posvećuje upravo tom talijanskom gradu. Italija je u prošlim vremenima bila vrlo često posjećena od naših studenata koji su se obrazovali u talijanskim sveučilišnim centrima (Padova, Siena, Bologna...) i na taj način bili ukorak sa svjetskim dostignućima u umjetnosti, medicini, prirodnim disciplinama i dr. Dio o Veneciji predstavlja pravi mali traktat o tom gradu i njegovim ljepotama. Može poslužiti svakom putopiscu da se koristi s njime prije nego što posjeti Veneciju, kako bi se upoznao s njezinim ljepotama i punktovima grada koja valja posjetiti. Nemčić je puno čuo o tom slavnom gradu s vrlo dugom i slavnom prošlošću, stoga se je sada htio osobno uvjeriti je li to zaista tako. Već po samom dolasku u Veneciju primjećuje gondole, takav tip *gradskog* prijevoza nije do tada vidio. Stanovnici grada koriste ih svakodnevno radi prijevoza s jednog dijela grada na drugi. *Ne vidiš u Mlecih konja ili tegleće marve, ne slušaš štropot kola i karuca, ovdje ne zove pucketanje kravarskog biča krave na pašu, ovdje ne budi pakleno zavijanje njegova roga...* (Nemčić 1965: 117) Htio je da čitatelju predstavi sve kulturne ljepote toga grada. Daje nam opise mnogobrojnih crkva, kulturnih spomenika, ulica, glavnog trga, gostionica, ljudi, dućana. Od silnog izbora ne može se odlučiti što da posebno istakne i pohvali. Želi nam dočarati posebne trenutke grada u svako doba dana kako bismo mogli dobiti potpunu sliku. Ne može, a da ne spomene burnu prošlost koja se vezuje uz taj grad. Venecija je za njega: *mumija u staklenom lijesu* (Nemčić 1965: 129) čiji su vladari, vojnici i bitke ostali zabilježeni u svim povijesnim udžbenicima. Svjestan je da Venecija živi na slavi iz prošlosti, tj.

malo je učinila da primami strance s novim ponudama. Šetajući gradom vidi barjake zemalja koje su nekada bili pod venecijanskom vlašću, potom pisare čije je funkcija odavno zaboravljena, veliki broj mramornih kipova postalo je *invalidima* zbog nebrige aktualne vlasti (Nemčić 1965: 128). Na kraju svojeg posjeta Veneciji Nemčić zaključuje kako su dani mletačkog blagostanja odavno prošli*ali čela njihova tako su izvjetrana, tako ostarjelo-tmasta, da te neko žalosno čuvstvo obuzimlje kada ovuda prolaziš. (...) U žamoru talasa koji se o stupovnom ulazu razbija, u civilu kanjola goleme vratnice, u gibanju travne vlati koja iz pukotina raste, slušaš zujanje riječi: tempi passati* (Nemčić 1965: 129). Uviđa kako je nastupilo drugačije vrijeme, na ulicama čuju se različiti jezici, vide različite rase, kulture i dr. Venecija je postala velika multikulturalna zajednica. Iako Mažuranić na svom putovanju ne posjećuje toliki broj gradova koliko Nemčić ipak se zaustavlja u Sarajevu. Kao što je Venecija jedan od najljepših gradova Italije, tako je i Sarajevo najveći urbani i prometni centar za čitavu Bosnu. Stječe se dojam kako je Mažuranić puno napetiji i oprezniji putnik u odnosu na Nemčića. Svaki putnik koji uđe u Sarajevo vrlo brzo je uočen i promatran kuda se kreće. Već po samom dolasku u grad tamošnji čuvari pregledali su ga i potom odveli paši da se upozna s putnikom. Pokušao je otkriti njegove namjere dolaska u grad i zemlju iz koje dolazi. Mažuraniću nije nimalo ugodno jer ne zna što smjeraju s njime i kako će završiti obilazak grada. Dobiva čitav niz pravila kako da se ponaša šetajući ulicama, što smije gledati, koga pozdravljati i sl. Postoje dijelovi grada koje stranci ne smiju posjećivati i to se strogo prati. *Tamo nije slobodno izvan glavnih ulicah, nikuda ni okom pogledati, a kamoli koračati nogom. (...) Iz svake mahale je slobodno stanovnikom ići, kuda jim je put u čaršiju, ali u tudju mahalalu ni pošto je živ* (Mažuranić 1992: 18-19). Obojica putopisca ne izostavljaju posjete metropolskim središtima jer ih ona privlače svojim izazovnim ponudama, ali ih istodobno ponekad zastrašuju. Talijanski gradovi pokazali su se puno više otvoreniji prema putnicima, nego što su to balkanske metropole.

14. Narativne/ lirske interpolacije u glavni tekst

Oba putopisa, osim glavne teme, imaju interpolirane legende, male priče i pjesme. Putopisci ih koriste kako bi dodatno obogatili vlastiti tekst i učinili ga zanimljivijim. Na takav način potkrijepljuju viđeno u želji da čitatelj zaista povjeruje u ono što su vidjeli. Matija Mažuranić dao si je truda da pokuša zabilježiti cjelovite narativne dijelove, za razliku od Nemčića koji uglavnom uspostavlja intertekstualne veze s pjesmama domaćih i stranih pjesnika. Tako je legenda o ljubavi između Fate i Muhameda zauzela vrlo bitno mjesto u putopisu. On je tim primjerom htio dati poruku kako se za ljubav valja žrtvovati neovisno na pravila, običaje i druge prepreke. Dok je Fata konačno odlučila da iskaže ljubav i prestane koketirati s Muhametom, on završava tragično i njihova veza više ne dobiva priliku. Osim ljubavnih priča Mažuranić donosi legendu o nastanku mjesta Zvornika i Krvavca. U tim se legendama najčešće objašnjava podrijetlo naziva ili nastanka nekoga mjesta. Tako Matija Mažuranić u legendi o mjestu Krvavcu pokušao nam je objasniti podrijetlo naziva toga mjesta: *Ali kad dodjoše na Krvavac, ondě izidje pred njih nekakova djavolska vojska na konjih: svakomu konju liže iz ustih plamen, a svakomu konjiku visi dolnja čeljust do zemlje (...) Svaki taj vojnik zgrabi po jednog a Kaurina za nogu, pak zamahne njim oko sebe, ter pobije jednim mahom stotinu Kaurah. Tu je silna krv protekla, i slila se u Drinu, i od toga vrěmena prozvase ono město Krvavac* (Mažuranić 1992: 24). Bilo da je riječ o legendama ili kratkim pričicama, svima njima je zajedničko da mogu funkcionirati kao zasebne cjeline. One nisu usko povezane sa samim tekstom putopisa, ali se uklapaju u njegov kontekst. Osim njih, Mažuranić koristi poslovice i veliki broj frazema. Antun Nemčić najviše koristi stihove pjesama budničkog karaktera te ih navodi kao uvod u svaku cjelinu. On ne poseže toliko za cjelovitim narativnim cjelinama, već interpolira fragmente tekstova domaćih preporodnih i stranih uzornih pisaca. Oba su autora

prepoznala važnost intertekstualnih odnosa i samim time htjeli pokazati da im je stalo da njihovo djelo bude *otvoreno* spram drugim tekstovima.

15. Način na koji nas doživljavaju stranci

Na pojedinim mjestima u putopisima moguće je uočiti način na koji nas doživljavaju stranci. Putopisci pokušali su iznijeti obrnutu perspektivu od uobičajne. Iako dominira način na koji naši putopisci doživljavaju strana mjesta, ljude i kulturu, pokušali su prikazati i kako mi ostavljamo dojam u svijetu. Nemčić ne može sakriti silno uzbuđenje prilikom odlaska u Italiju, no preplavljen je emocijama u trenutku kada napušta svoju domovinu. Tek tada je shvatio koliko je vezan za nju i želi da se što prije vrati. U tom stranom svijetu ne poznaje nikoga i teško mu se je sporazumijevati na talijanskom jeziku. Svakog Slavena kojeg susreće doživljava vrlo emotivno i s oduševljenjem. Neki od njih jesu nekolicina hrvatskih studenata koji su otišli na školovanje u Italiju. Jedan od najtežih trenutaka kada se osjeća kao stranac i potpuno usamljen jest u trenutku kada on i njegov suputnik nemaju nikoga da ih otprati niti dočeka, to ga je pogodilo i rastužilo: *...letio je jedan addio za drugim, jedan Buon viaggio tjerao je drugog, u što se je i gdjekoji hladnokrvni Farewell miješao. Samo nas dvojica nikog ne nađosmo komu bi naš „Zbogom!“ izustili bili, ili koji bi nam bio svoj „Sretno pošli“ na put dao* (Nemčić 1965: 106). Takvi trenuci teško su mu padali i nije se dobro osjećao. Dolaskom u Padovu susreće na ulici jednu bakicu koja saznavši od kuda dolazi naziva ga Tedeschijem (Nemčić 1965: 145). To potvrđuje kako smo smatrani Nijemcima, upravo zbog toga što smo dugi niz godina bili u društveno-političkoj zajednici s njima. Strani svijet ne poznaje Hrvate kao narod, što je trebalo dodatno motivirati preporoditelje na širenje svojih ideja. Slična situacija dogodila se je i Matiji Mažuraniću u Bosni, njega su isto prozvali Švabom i nisu mu iskazali pretjeranu dobrodošlicu. *Švabe su – kaže – zli ljudi, pak će pisati gjeneralu, a gjeneral će na kadiu u Dubicu* (Mažuranić 1992: 8). Naš je narod tada shvaćan kao barbarski i necivilizirani,

stoga je takvo stanje trebalo brzo mijenjati i pojačati društvenu funkciju književnosti. U percepciji stranih zemalja uvijek smo doživljavani kao podčinjeni i manje vrijednima u odnosu na dominantan njemački narod.

16. Zaključak

Analizirajući putopise istaknuli smo samo neke od sličnosti i razlika između njih. Uvidjeli smo čitav niz zanimljivih prizora, anegdota, novih kultura i vjera. Putopisci su pokazali kako svako heterogeno područje iziskuje veliku količinu tolerancije i međusobnog poštivanja. Jedan od čestih razloga zbog čega dolazi do zanimanja za putopis u prvoj polovici 19. st. jest zbog novih zemljopisnih otkrića. Tada se ljudi počinju više kretati, putuju i opisuju krajeve te usput počinju zapisivati svoje dojmove i asocijacije (Markusi 2008: 198). Njihovi putopisi ostali su čitljivi i zanimljivi do današnjih dana. Zanimanje za njih danas je nešto malo manji, čitateljska publika zamijenila ih je djelima trivijalne književnosti. Općenito putopis kao književni žanr imao je težak put do publike. Ona ga nije vrlo dugo doživljavala kao ozbiljnu vrstu, zbog toga je bio marginaliziran i podcjenjivan. Danas imamo situaciju kada se dobar dio njih odlučuje za pisanje, a manje za čitanje putopisa. Većina odabire odlazak na put, a manje je onih koji čekaju kući (Arendt 2012: 16). Razlog tomu je pojeftinjenje troškova prijevoza, smještaja, hrane i ostalih stvari za opremanje putnika. Kao što popularnost svakoj književnoj vrsti s vremenom opada, tako se ona može ponovno *vratiti* i doživjeti još veći uspjeh kod čitatelja. To se je dogodilo i s putopisom u hrvatskoj književnosti. Danas je takva društvena situacija kada rado čitamo nečije dogodovštine i avanture u nekoj stranoj i egzotičnoj zemlji to nas zabavlja i ujedno daje nam ideje za neka naša nova putovanja. Subjekti putopisa (u ovim primjerima sami autori) stalno komuniciraju s čitateljem, pozivaju ga na suradnju kako bi mu predstavili najljepša i najatraktivnija mjesta na njihov putu. Ne žele da su njihovi putopisi pretjerano subjektivni, zbog toga što bi tada bili pretjerano hermetični i teško razumljivi. A. G. Matoš ističe kako: *svaki putopisac pomiče u tekstu riječ po riječ, slično kao što su njegovo tijelo metar po metar, kilometar po kilometar pomicali njegove vlastite noge, fijaker ili avion* (Markusi 2008: 198).

17. Sažetak

Razdoblje prve polovice 19. st. obilježeno je djelovanjem hrvatskih iliraca. Zalagali su se za buđenje nacionalne svijesti i formiranja zajedničkog jezika kao glavne odrednice svakoga naroda. Taj je period izrodio čitav niz uglednih imena koji su djelovali na političkom, ali i na književnom planu. Jedni od njih jesu Antun Nemčić i Matija Mažuranić. Ostali su zapaženi zbog uvođenja putopisa kao novog nefikcionalnog žanra u hrvatsku književnost. Njihovi putopisi pisani su potpuno drugačijim stilom, no to ne umanjuje njihovu vrijednost. Time su pokazali različite mogućnosti koje pruža putopis. Nemčić nas na svojem putovanju uglavnom upoznaje s talijanskim itinerarijem dok Mažuranić isključivo predstavlja bosanski krajolik. Njihovi su doprinosi tada bili od iznimnog značaja jer je broj putnika bio jako mali. Obojica su uvijek pokušavali pronaći nešto vlastitoga u stranim zemljama, želeći na takav način ublažiti osjećaj praznine i napuštenosti. Dean Duda ističe kako svaki putopis osim što služi kao dobar putnički vodič, služi i kao izvor u strukturiranju putničke svakodnevnice (Duda 1999: 9). Tako smo čitajući putopise postepeno otkrivali neke novosti iz privatnog života putopisaca. Te su nam pojedinosti pomogle da si pokušamo oblikovati Nemčićev i Mažuranićev karakter. Antun Nemčić je prije svega htio ostaviti dojam učenog i informiranog putopisca, za razliku od Matije Mažuranića koji se je pokazao kao avanturist vrlo živoga duha. Odlučili su da javno prođu u njihova privatna iskustva na dobrobit ondašnjeg čitatelja kako ne bi ostao zakinut s novim kulturnim, geografskim i dr. otkrićima. Pokazali su kako nije lako biti putopiscem, no valjalo se žrtvovati zbog novih stečenih iskustva i poznanstva.

Ključne riječi: romantičarski putopis, imagologija, Antun Nemčić, Matija

Mažuranić, intertekstualnost, itinerarij, prepreke i lukavost

18. Izvori/ literatura

a) Izvori

Mažuranić, Matija, *Pogled u Bosnu*, Konzor, Zagreb, 1992.

Nemčić, Antun, *Putositnice*, Matica hrvatska, Zagreb, 1965.

b) Literatura

Brkić, Mirna, *Mudraci iza maske smijeha*, Synopsis, Zagreb, 2010., str. 7-34.

Duda, Dean, *Priča i putovanje: hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

Dean, Duda, *Putopisi*, Riječ, Vinkovci, 1999., str. 5-14.

Donat, Branimir, predgovor *Putositnicama*, Matica hrvatska, Zagreb, 1965.

Frangeš, Ivo, predgovor *Pogleda u Bosnu*, Matica hrvatska, Zagreb, 1965., str. 7-34.

Gadža, Viktorija i sur., *Tražitelji smisla*, KSC, Zagreb, 2007., str. 85.

Ježić, Slavko, predgovor *Pogleda u Bosnu*, Konzor, Zagreb, 1992.

Markusi-Dujmović, Dragica, *Književni vremeplov 1*, Profil, Zagreb, 2008., str. 18-19., 198.

Markusi-Dujmović, Dragica, *Književni vremeplov 3*, Profil, Zagreb, 2009., str. 8.

Martinčić, Ivan, *Hrvatski preporod*, Erasmus, Zagreb, 1994.

Selaković, Ivan, *Jedan ilirski humorist*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970., str. 274-284.

Šicel, Miroslav, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

Zlatar, Ivo, *Antun Nemčić – Začetnik hrvatskog putopisa*, Nart-trgovina, Zagreb, 1996., str. 5-7.

<http://www.odjek.ba/?broj=28&id=14>, (datum posjete 15. srpnja 2015.)

